

ДОРАСТАЊЕ САВРЕМЕНОСТИ: МАРТИН ХАЈДЕГЕР

Мартин Хајдегер је један од најзначајнијих филозофа 20. века, поред Блоха, Лукача, Сартра, Камија, Расела, и др. Он је филозоф који је дорастао овом времену, и поставио је, ако не и решавао, многа питања о судбини човека и човечанства. Једно од тих питања јесте и то о нашој коначности. Његова најзначајнија дела преведена су и на српски језик. Извори Хајдегерове филозофије су, пре свих, предсократовци, али и каснија филозофија, затим филозофија ума (немачки класични идеализам), Сорен Кјекрегор, Ниче, а по неким Лукачева Историја и класна свест утицала је у многоме на његово дело Биће и време. Хајдегер заједно са Јасперсом и њиховим настављачима припада филозофији егзистенције. Сâм Хајдегер је своју филозофију одредио и као фундаменталну онтологију и у оквиру тих онтолошких проблема поставља и питање егзистенције. У том смислу су и постављени основни егзистенцијали његове филозофије, „биће“ (битак, бивство, бивствовање), „егзистенција“, „човек“ или „ту-биће“, „човек који је на путу ка смрти“. У том смислу говори и о историји.

Кључне речи: Хајдегер, предсократовци, филозофија егзистенције, историја, биће, ту-биће

Мартин Хајдегер је један од великих филозофа двадесетог века заједно са Јасперсом, Блохом, Сартром, Камијем, Фројдом, Раселом, Витгенштајном, Деридом и другим великим филозофима двадесетог века. Мартин Хајдегер и Карл Јасперс изградили су филозофију егзистенције у Немачкој. Они су настављачи Кјеркегорове филозофије. Али, њихова се филозофија у многоме и разликује од филозофије егзистенцијализма. Исто тако треба имати у виду да се филозофија егзистенције (Хајдегер, Јасперс, и настављачи) битно разликује и од Сартрове филозофије, и од целог тог покрета под називом егзистенцијализам. После Другог светског рата егзистенцијализам је прерастао у стил и начин живота и мишљења, пре свега, у Паризу, а

био је повезан и са политиком и комунистичким партијама и студентским покретом. Томе покрету припадали су многи уметници и писци Кокто, Јонеско, Бекет, сликар Пикасо, и други.

Треба имати у виду да су и С. Кјеркегор, и егзистенцијализам, али и филозофија егзистенције, (све су те филозофске струје у одбојности према Хегеловом есенцијализму, и то је почетно опредељење тих филозофа), све су те струје блиске уметности двадесетог века, пре свега књижевности, што је ишло дотле да су сâми филозофи били и књижевници, песници, и романописци (Сартр, Ками; сâм Хајдегер је писао песме, али се бавио и песницима 19. и 20. века, Хелдерлином, Рилкеом, Траклом, Стефаном Георгом, и др.). Претеча им је је Ниче који је и сâм филозоф и песник.

Али и сâми књижевници су „доносили“ филозофију, Достојевски у том смислу чини велики преокрет у књижевности и филозофији у Русији и у европској новијој књижевности и филозофији. По Камију, Достојевски се први пут пита о смислу човековог постојања, или обнавља то можда једно од најстаријих питања, и према томе како Ками интерпретира, Достојевски се пита о том божанском код човека, а то је слобода, и према Достојевском, слобода је божанско код човека, то је тај божански атрибут, и слобода је постављена код њега у први план, наиме код мање-више свих тих јунака у његовим романима, а то је и код Кирилова из *Злих духова*, који заустпа тезу – уколико нема Бога, онда смо апсолутно слободни, а крајњи израз те слободе јесте самоубиство, то је потврда те слободе и Кирилов је, сагласно свом ставу, извршио самоубиство. То је мислио Достојевски и то су касније понављали многи, и Ниче („Човек је бог“). А по Томасу Ману сви смо на „чаробном брегу“ и на тој узвисини, увек смо на „ивици“, и увек можемо нестати; по Кафки, „смрт“ је тај Замак, који бисмо сви да освојимо, али му се не можемо приближити.

Овде се не може улазити у сва питања и сложеност односа књижевности и филозофије, и посебно Хајдегерове филозофије, али и у тај врло сложен однос књижевности и филозофије према политици и политике према тим областима, где би спадало и питање о томе зашто је Хајдегер био члан националсоцијалистичке партије и плаћао чланарину тој партији све до последњег дана колапса Трећег Рајха.

Али је и неоспорно да је послератна Европа признала Хајдегера за великог филозофа нашег времена, његова филозофија је снажно

обележила двадесети век, и iskazala то време, све те дилеме, бриге, невоље савременог човека су такоређи уграђене у његову филозофију, и свакако у њој су постављена суштинска питања за савремени свет (или се та питања могу поставити на основу те филозофије), а једно од њих је и ово: може ли се човечанство даље развијати на принципима које су поставили стари Грци (то су наука, метафизика, и техника као крајњи домет метафизике)? Ти принципи довели су у питање сâм опстанак човечанства, има ли излаза?

Исто тако неоспорно је да су се у 20. веку десиле радикалне промене, у односу на претходне епохе, једна је сасвим сигурна, то је „индустрија смрти“ и тај „позитивизам смрти“, смрт је избацила то питање човека, и Хајдегер је можда први, после Кјеркегора, који тако снажно истиче тај проблем коначности и смрти и сагледава човеков живот у односу на коначност. Хајдегерова је теза да смо путници ка смрти, сви смо „на томе путу према смрти“; али смо на том путу и према томе недосегнутом, и сâми смо то недосегнуто, и отворени смо за то, то је та нека „глад наша за нама и светом“, и чула су нам отворена за то недосегнуто и за свет, и на томе путу отворили смо све те „фронтове“ и бијемо те неизвесне и сурове битке за „сласт“ и моћ – ми смо с ове стране те неке поделе на оностраност и ононостраност, и „смрт“ смо пребацили на ову страну, она је постала одлучујућа, открили смо је и истражили, и све њене моћи и домете смо открили, и учинили смо је средством и употребљивом; стари Грци изградили су идеју да је појединац смртан, а да је род (полис, заједница), то што је бесмртно, а с тим је ишло и то поуздање у род, али и то поуздање се променило – „само сам ја“ – и у крајњем, Хајдегерова филозофија нас води у један „позитивизам смрти“.

Може се рећи и то је поуздано, да питање смрти постаје све актуалније питање модерног и савременог човека. За то питање везује се и Кјеркегорова филозофија и све те струје у савременој филозофији које свој извор имају у филозофији Сорена Кјеркегора, баштиника данског краљевића Хамлета за кога се везује максима „Бити или не бити? Питање је сад.“ И Кјеркегор сматра да је човек „болестан на смрт“, тако се зове његова књига, *Болесѝ на смрѝ*, и та књига битно је утицала и на Хајдегера, али та књига, по мом суду, још није прочитана на прави начин – можда тек у овом времену „позитивизма

смрти“ то буде могуће. Хајдегер је Кјеркегоров став, да је човек „болест на смрт“ преформулисао у свхатање о човеку као бићу „на путу према смрти“; међутим, кад се упоређују ова два филозофа и тај став о човеку, мора се имати у виду да је Кјеркегор налазио исходиште за човека у религији и хришћанском моралу (код Маркса је исходиште у друштву и промени антагонистичких друштвених односа у заједницу и комунизам). А код Хајдегера нема исходишта.

2.

Хајдегерово дело *Биће и време* изашло је 1927. године (по многим Лукачева књига *Историја и класна свесћ* која је изашла 1923. године, утицала је на Хајдегерову књигу *Бићак и време*) и Хајдегеров став о човеку као „бићу које је на путу ка смрти“ налази се у томе делу. Хајдегер је стекао славу и постао је познат у Француској по том ставу и по филозофији „смрти“ и „коначности“. Међутим, у оквиру тог става могу се разматрати и питања о савременом човечанству, о моћима које стичемо. Грци су поставили и тај познати став да је појединац смртан, а род бесмртан. Међутим, појединац је стекао моћ којом угрожава не само себе, не само групу, већ људски род. Мора се признати да су изгледи људског рода мрачни. А та епоха почиње тероризмом, имамо примера у Америци, у Русији, у Шведској, и у другим државама. Свет је врло рањив. А појединац измиче контроли. Да ли има излаза?

3.

Хајдегер је своје филозофско становиште и своју филозофију назвао фундаменталном онтологијом. Треба одмах рећи да је Хајдегер, као и Платон, настојао да се „целовито оформи истинита идеја и њен вербални израз“. У том погледу он је учинио и „обрт“ према језику и успоставља то што би се могло назвати „филозофирање из језика“. Јер језик је велики чувар „света“ и „човека у свету“ у свету и његове „егзистенције“. Зато Хајдегер има у виду посебно књижевност и поезију, и многе идеје његове филозофије потичу из те области.

Сам „језик“ Хајдегерове филозофије је сложен, он ствара такозване „егзистенцијале“ уместо „категорија“, цели склопови речи

представљају једну реч и то носи вишеслојна значења која измичу разумевању и одређењу. И потребан је велики интелектуални напор да се то усвоји и разуме.

4.

Хајдегерово дело је обимно. За његовог живота изашла су његова сабрана дела у тридесетак томова. Најважније је његово дело *Биће и време* (у Загребу је дело преведено под називом *Бићак и вријеме*). Касније је то дело преведено и на српски, преводилац је Милош Тодоровић, под насловом *Бићак и време*. Али, на наше језике, односно на тај један наш језик, на екавицу и ијекавицу, преведена су и друга бројна Хајдегерово дела, свакако најзначајнија, ако не сва, и наш читалац може читати овог филозофа и на нашем језику.

Дело *Бићак и време* Хајдегер није довршио, други део није написан. Али све што је пре тога писао заправо је припрема за ово дело. А све што је касније писао може се узети као разрада тог другог ненаписаног дела. То је тако са писањем „књига“, Платон је, на пример, писао *Државу* у току целог свог живота. Али је, поред тога, написао и још око тридесетак дијалога. Хегел је написао *Феноменологију духа* на почетку и све што је касније писао била је разрада тога дела. *Феноменологија духа* се сматра једном од најтежих филозофских књига, и у њенм читању истрајавају они који заиста имају ума (или лудости). Хајдегер је преузео ту заставу „тежине“ у филозофији. Сократ опет ништа написао, само је подучавао мудрости и знању и постао је један од највећих грчких филозофа. Код Хусерла, који је највише утицао на Хајдегера, и код кога је Хајдегер био асистент на катедри за филозофију у Фрајбургу (наша филозофкиња Загорка Мићић, која је рођена код Уба, где су рођени Брана Петронијевић и Милан Кнежевић (све троје је тамо рођено), студирала је филозофију у Фрајбургу и била члан најужег круга Хусерлових студената, и докторирала код Хусерла, касније кад се вратила у Србију, предавала је између осталих предмета и феноменолошку филозофију Едмунда Хусерла на Филозофском факултету у Скопљу, а могуће је да се сретала и са Хајдегером, то би се могло утврдити), дакле, код Хусерла, када се ради о његовим рукописима, и писању, имамо ово, наиме, и Хусерл је писао

и објављивао и за свог живота (његово велико дело *Криза европске науке* преведено је на српски језик); међутим, испоставило се да је Хусерл ноћу исписивао огромне рукописе и белешке које је чувао у картонским кутијама и сандуцима и то су после његове смрти сређивали и издавали његови ученици у десетинама књига под називом Хусерлијана, и то још није завршено.

5.

Већ је споменут С. Кјеркегор као један од извора Хајдегерове филозофије. Међутим, за Хајдегера пресудна је Хусерлова феноменологија и феноменолошка метода, и Хусерлов став: „Право на ствар“. Хусерл је настојао да открије основе објективности и практичности наука. То су Хусерлови ставови о феноменолошкој методи као редукцији, наиме о одбацивању свега што се може одбацити да би се дошло до суштине „ствари“, наиме, „појма“ ствари. То је Хусерлова борба против психологизма, социологизма, и субјективизације знања.

Други извор за Хајдегера, то су предсократовци, који су оснивачи филозофије и европске културе и цивилизације. Али, у то улази и цела грчка филозофија. После предсократоваца, по Хајдегеру, почиње заборав бића (наиме бића, како је схваћено код Парменида и Хераклита) тај заборав имамо већ код Сократа, Платона и Аристотела, те велике атинске тројке. Али то се дешавало и у целој каснијој филозофији, тек са Ничеом и Хајдегером почиње обнова филозофије као онтологије.

И трећи извор Хајдегерове филозофије, то је немачка филозофија, пре свега Кант и Хегел о којима је Хајдегер писао.

Овде се може рећи и то да је Хајдегер изградио и методу деконструкције филозофије и у том смислу се бавио и историјом филозофије, и његова филозофија садржи у себи и ту деконструисану филозофску „прошлост“ и у том смислу та деконструисана историја филозофије улази у његову филозофију.

Поред филозофије, свакако један извор јесте и модерна литература, пре свега песници, већ су споменути, то су Хелдерлин, Рилке, Тракл, Штефан Георг, и други.

6.

По Кјеркегору ми смо, односно, свако је појединачно та нека „бескрајна субјективност“ и то најдаље удаљавање од света и од свега другог, и измичемо науци и „појму“, и по Кјеркегору човеков живот чини низ непоновљивих доживљаја, у том смислу прво је егзистенција, да ли изворна, или у „сиво белим нијансама“ како би рекао Лукач, зависи од нас самих, дакле, прво је то појединачно и непоновљиво у животу, то је то егзистентно, па онда би доказима наука, која нас само у некој мери досеже, то је и Кјеркегорово обртање Хегелове „науке“ о човеку, прво је егзистенција, па после есенција, наравно, после наше смрти. Тиме је успостављена и та нека модерна дилема о човеку, да ли се можемо спознати, и чему сви ти фронтови који се успостављају у току нашег постојања?

По Кјеркегору постоје три стадијума у нашем животу. Први је уметнички (то је чулност, представник је Дон Жуан). Други стадијум је морални (Сократ, који је прихватио осуду атинске деократије да буде убијен (отрован), и поред тога што му је нуђено да побегне из затвора, и испио је отров кукуте). И трећи стадијум је религиозни, то је највиши стадијум, то је Аврам, који се сматра витезом вере. Аврам апсолутно верује у Бога и њега Бог искушава у тој вери, и каже му да жртвује свог сина јединца Богу, и кад је овај то покушао, онда му је Бог зауставио руку са ножем, којом је замахнуо да убије свога сина Исака.

Касније су Јасперс и Хајдегер у Немачкој, Сартр и други у Француској преузимали те основне ставове Кјеркегорове о човеку и његовом егзистирању, и прерађивали их и продубљивали у својим филозофијама. Тако, на пример, Јасперс сматра да је етички стадијум егзистенције основни стадијум, то је етички егзистенцијализам (Сократ). Јасперс је учио о томе да је човек непрекидно у граничним ситуацијама, то су живот и смрт, пријатељство и непријатељство, коначно и бесконачно, затворено и отворено, итд. И у том смислу, према Јасперсу, битна је одлука, то је тај морални став, који нас одређује.

И Сартр прерађује Кјеркегорове ставове о егзистенцији, али преузима основно полазиште о односу између егзистенције и есенције, наиме, да есенција долази после смрти, то што можемо рећи о

неком, да је такав и такав, то можемо рећи после његове смрти. Јер се, док смо живи, стално мењамо, у том смислу то је егзистирање, а после смрти је есенција.

Међутим, Сартр настоји да егзистенцијализам приближи марксизму, наиме, изворном марксизму, чак је тврдио да је његова филозофија надопуна марксизма, човек у класном друштву живи неаутентично. Потребни су друштвени преображаји да би задобио своју аутентичност. Позната је његова девиза: „Пакао, то су други“. Мора се истражити зашто је други човек „пакао“. Али у томе и надодати и „аутентично егзистирање“.

Тим питањима бавио се и Ками, он је оснивач филозофије апсурда, сви планирамо живот и настојимо на томе. Али нам то увек поремети нешто са стране, то је и тема у Камијевом *Странцу*. У *Есеју о Сизифу* говори о томе да смо сви као Сизиф, који гура камен узбрдо, и кад га изгура до врха, онда се дешава да се камен измакне и пада у подножје брда, наиме, сви ми имамо своје циљеве и кад остваримо један, почињемо други, и то је тај наш камен који носимо са собом.

7.

Хајдегер своју филозофију одређује као онтолошку, као фундаменталну онтологију, Он сматра да је филозофија почела као онтологија, наиме питањем о свету и човеку, наиме питањем о бићу. Касније наступа заборав „бића“, зато се и треба вратити почетку филозофије, то је предсократовска филозофија, односно филозофија космолошког периода, с тим је почетак културе и цивилизације, то је „битно мишљење“ или, како то Хајдегер назива, „узбудљиво дешавање“, или филозофија. А то имамо тада када сâма „основа“ света, односно само „биће“, одскочи од себе у наше мишљење, тада имамо то „битно мишљење“, наиме, то што су филозофија и наука, култура и цивилизација и историја. Према Хајдегеру то је почело у предсократовском периоду Грчке, то је Хајдегерово одређење тог „почетка“. Могу се узимати и други почетци, пре и после Грчке. Али се показало да се и то што се раније дешавало довршило код старих Грка. И то што се десило у старој Грчкој, то је то што је најцелисходније у целини досадашњег човековог постојања. Али су, у неком смислу, с тим постављена и сва та питања о дOMETИМА принципа које су изградили стари Грци.

8.

Хајдегер узима Парменида и Хераклита као осниваче филозофије, посебно Парменидове ставове: „Биће јесте, а небиће није“; „Биће и мишљење су једно те исто“. Ти ставови су одлучујући за целу каснију филозофију, било да их она наставља, или одбацује. Хераклит се, према Хајдегеру, надовезује на Парменида, или је његова антитеза, и тако продубљује Парменидове ставове о свету и човеку, о свету као „објекту“ и човеку као „субјекту“. Хераклит је близак Хајдегеру по много чему, и посебно по том појму „логоса“ који Хераклит одређује и као закон света, али и као разум, односно говор и језик, којим се открива, или се на трагу једног продубљенијег разумевања тог односа између човека и света, или речено хајдегеровски „бића“ и „ту-бића“.

Жан Бофре, у својој *Филозофији еџзистенције* каже да је Хајдегер, полазећи од ставова космолошких филозофа, изградио свој „априори“ у филозофији, наиме, то је став о томе да је „човек у свету“, да нема човека без света, и то би био и полазни став те фундаменталне онтологије. Тим ставом „човек у свету“ Хајдегер је разрешавао многе дилеме и противуречности претходних филозофија, Платонове, Декартове, Кантове и Хегелове. Овим ставом „човек у свету“ одбацује се и оностраност човека, и било какво религиозно одређење, човек је оностран, а са човеком, који је увек конкретан, успоставља се и његов свет – зато је за Хајдегера човек „ту-биће“, наиме, „свет са човеком“, човек је у свету, али и успоставља тај „свет“, и чувар је тога света и поставља се тако у том свету, да је изван света, и тако има свет, и сâм је део тог света.

9.

Овде бих изложио и неке од ставова из Хајдегерове књиге *Увод у метафизику*. Пошто је реч о онтологији, Хајдегер у овом *Уводу* разлиже схватање бића код Грка. По једном уопштеном схватању „биће“ код Грка значи „стајност (сталност, постојаност)“, и та сталност, постојаност (или биће) може се узети у двојаким смислу: „1. По-себи-стајање као нас-стајање (физис)“; 2. Као такво пак „стајно“ („стално“), то јест, остајуће, пребивање (ousia) (*Увод у метафизику*, стр.

77). Дакле, „биће“ је оно што је стално, што „стоји“ и остаје и тако пребива, као то остајуће и показујуће; и друго, биће је „физис“, природа која настаје и обнавља се, и у том смислу тај физис јесте „биће“ то што је стало и што остаје. Даље, у овом *Уводу у мейтафизику*, Хајдегер истиче да је егзистенција старогрчког језичког порекла, и та реч код старих Грка значила је „не бити“, односно, „ис-тупати из такве само-настале-стајности (сталности); *eksistai* – „егзистенција“, „егзистирати“ значило је Грцима управо не-бити“ (*Увод у мейтафизику*, стр. 77). Та два појма која су изградили Грци, темељни су за Хајдегерово схватање бића (битка) и ту-бића ту-битка), односно света и човека, односно „човека у свету“.

10.

Ваља имати у виду и Хајдегерово разумевање „историје“ – он се у томе разумевању везује у једном најширем смислу за Парменидово „биће и мишљење“, наиме, по Пармениду, „биће и мишљење су једно те исто“ – и то би био „почетак“, наиме, наш почетак, тада када почиње историја, то је тај човек „траг“ којим се открива „биће“, кад је човек са светом, тада је то „узбудљиво дешавање“, дакле то „почињање“ јесте историја, односно „мишљење“ које иде, или потиче, од саме „основе“, односно бића (битка), то је „битно мишљење“, односно филозофија. У крајњој линији то што је историја, вели Хајдегер у *Уводу у мейтафизику* то је „поновно-тражење-и-налажење (понављање) почетка нашег историјско-духовног опстајања, ради његовог претварања у други (другачији) почетак. Такво што је могуће. Оно је чак меродавна форма историје, јер оно почиње од основног дешавања. Али се неки почетак не понавља тиме што се на њега, као некадашњи и сада познати, и на који се једино ваља угледати, поново навраћамо, већ тиме што се тај почетак изворно поново почиње, и то са свим оним што зачуђује, што је тамно, неосигурано, што неки истински почетак носи собом. Понављање, како га ми подразумевамо, јесте све друго само не вољење (продужавање) које побољшава „оно-што-је-досадашње средствима тога-досадашњег.“ Уз ово бих додао још један Хајдегеров став о историји: „Историја као дешавање је из будућности одређено проделавање и протрљавање кроз савременост,

које преузима оно што је било. Та савременост је управо оно што ишчезава у дешавању.“ (Увод у *метафизику*, 54-56; 59)

Luka Prošić

Summary

MATURING OF MODERNITY: MARTIN HEIDEGGER

Martin Heidegger is one of the most important philosophers of the 20th century, with Bloch, Lukacs, Sartre, Camus, Russel, and others. He is a philosopher who is highly relevant for modern time, and has established, if not indeed solved, many questions regarding the fate of man and humanity. One of these questions is the question concerning our finality. His most important works have been translated into Serbian. Sources of Heidegger's philosophy are, above all, Pre-Socratics, but also later philosophy, philosophy of mind (German Classical Idealism), Kierkegaard, Nietzsche, and according to some, Lukacs's *History and Class Consciousness* also largely influenced his work *Being and Time*. Together with Jaspers and their followers, Heidegger belongs to the philosophy of existence. Heidegger himself determined his own philosophy as fundamental ontology, and in the framework of these ontological problems he asks the question of existence. In that sense he set the fundamental 'existentials' of his philosophy: "being", "existence", "man" or "there-being" (Dasein), "man on the path to death". In that sense he also speaks of history.

Key words: Heidegger, Pre-Socratics, philosophy of existence, history, being, Dasein